

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

***Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye’yi
Konu Alan Yazının Etkileşimi:
Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye
Özeline Yeniden Düşünmek***

**H. Tolga BÖLÜKBAŞI, Ebru ERTUGAL* ve Saime
ÖZÇÜRÜMEZ****

Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü

Bu makaleye atıf için: Bölükbaşı, Tolga H., Ertugal, Ebru ve
Özçürümez, Saime, “Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla
Türkiye’yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma
Araştırma Programını Türkiye Özeline Yeniden Düşünmek”,
Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 77-102.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaştırma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek

H. Tolga BÖLÜKBAŞI, Ebru ERTUGAL ve Saime ÖZÇÜRÜMEZ*

ÖZET

Bu makale Avrupa entegrasyonu çalışmalarının Avrupalılaştırma yazını yönünde evrilmesiyle Türkiye'deki Avrupalılaştırma çalışmalarının gelişimi arasında bir kopukluk olduğu gözleminde yola çıkmaktadır. Çalışma bu etkileşimin sınırlılıklarını tespit ettikten sonra, bu sınırlılıkların kavramsal, kuramsal ve yöntemsel kökenlerini incelemektedir. Söz konusu sınırlılıkların aşılabilmesi için Avrupalılaştırma yazınıyla ortaya çıkan kavramsal, kuramsal ve yöntemsel yeniliklerin Türkiye'yi çalışırken etkin bir biçimde kullanılmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Bu tür bir uygulamanın Türkiye'deki dönüşümün üzerindeki AB etkisini diğer iç dinamikler ve dış faktörlerden ayırt etme imkânını yaratacağını vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmeyi yaparken özellikle Türkiye'yi konu alan yazının kuramsal yaklaşımlar, kapsam, ara değişkenler, mekanizmalar ve araştırma tasarımı açısından gelişimini analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaştırma Araştırma Programı, Türkiye, Karşılaştırmalı Vaka Analizi, Ara Değişkenler, Mekanizmalar.

The Interaction between Theories of European Integration and the Literature on Turkey: Rethinking the Europeanization Research Program through the Case of Turkey

ABSTRACT

This article argues that the evolution of the Europeanization research program and that of the literature on Turkey has come evolved incongruously. The article identifies the limits of this interaction, investigates the conceptual, theoretical and methodological origins of these limits, and concludes that such incongruence may be overcome by cross-utilization of the conceptual, theoretical, methodological, and research design tools offered by the Europeanization research program more effectively in studying Turkey. Doing so will allow studying the exclusive impact of the EU on the processes of transformation in Turkey by isolating its transformative role from the impact of other domestic dynamics and international factors.

Key Words: Europeanization Research Program, Turkey, Comparative Case Study, Intervening Variables, Mechanisms.

---

* H. Tolga Bölükbaşı, Yrd. Doç. Dr., Siyaset Bilimi Bölümü, İİBF, Bilkent Üniversitesi, Ankara. E-posta: bolukbasi@bilkent.edu.tr; Ebru Ertugal, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü, İİBF, İzmir Ekonomi Üniversitesi, E-posta: ebru.ertugal@ieu.edu.tr; Saime Özçürümez, Yrd. Doç. Dr., Siyaset Bilimi Bölümü, İİBF, Bilkent Üniversitesi, Ankara. E-posta: saime@bilkent.edu.tr.

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı Avrupa entegrasyon kuramında son yıllarda güçlenen, üçüncü ve son kuşağı temsil eden Avrupalılaştırma araştırma programı çerçevesinde, Türkiye'yi konu alan yazının sınırlarını ortaya koymak, bu sınırların kavramsal, kuramsal ve yöntemsel kökenlerini saptamak ve bu sınırları aşmanın yollarına işaret etmektir.¹ Uluslararası ilişkiler disiplininin içerisinden filizlenen Avrupa entegrasyonu yazını, tarihsel süreç içerisinde evrilen Avrupa Birliğinin dönüşümlerine paralel olarak zamanla giderek Karşılaştırmalı Siyaset disiplininin kavram, kuram ve yöntemlerinden yararlanmaya başlamış ve bu ölçüde de odaklandığı temel sorunsallar değişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde uluslararası ilişkiler disiplininin içerisinden filizlenen Avrupa bütünleşmesi yazının ilk kuşağını teşkil eden klasik entegrasyon kuramları, zamanla devlet niteliklerine haiz olan AB'nin evrilen yapısını anlamakta güçlük çekmiş, yerlerini giderek karşılaştırmalı siyaset disiplininin beslenen ve 1990'lardan itibaren AB'yi çok-düzeyle ve çok-aktörlü bir yönetim biçimi olarak algılayan ikinci kuşak araştırma programına bırakmıştır. AB bütünleşmesi ve/veya dönüşen AB'yi bağımlı değişken olarak algılayan bu ilk iki kuşak araştırma programlarının ardından, 1990'ların sonunda ortaya çıkan üçüncü kuşak entegrasyon kuramı olan Avrupalılaştırma araştırma programı, ulus-devlet düzeyi ve bölgesel/uluslararası düzey arasındaki ilişkilere daha önceden bakıla gelen yönün tersinden bakmaya çalışmaktadır. AB'nin olgunlaşan yapısını ontolojik veri alan bu kuşak, bu yazının üye ulus-devletlerin çeşitli politikaları, siyaseti ve kurumlarına etkilerine odaklanmıştır.

Avrupa entegrasyonu çalışmaları çerçevesinde Türkiye'yi konu alan yazında da bir takım değişimler gözlemlenebilir. Avrupa entegrasyonu kuramları yazınının Uluslararası İlişkiler disiplininden doğmuş olması, Türkiye'yi konu alan AB entegrasyonu yazınının, önceleri daha çok hukuk ve iktisat disiplinlerinin yanında uluslararası ilişkiler disiplininden beslenmesini doğal kılmıştır. Türkiye'yi konu alan yazının uzun yıllar boyunca neredeyse tamamı Türkiye ve Avrupa Topluluğu (AT)/AB arasındaki ilişkileri konu edinmiş, iki taraf arasındaki etkileşim alenen ya da zımni olarak çoğunlukla dış ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Dolayısıyla uluslararası yazına paralel olarak gelişen bu ilk dalga yazının, konu edindiği Türkiye-AB ilişkilerinin iniş ve çıkışlarına paralel olarak geliştiği söylenebilir. Türkiye bu inişli-çıkışlı yolda dura-kalka ilerlerken, belki bu yoldaki dik rampaların ve keskin virajların varlığı belki de bir türlü edinilemeyen üyelik perspektifi yüzünden, Türkiye'yi konu alan yazın bir anlamda rotasını kaybetmiş, yazının seyri, Türkiye'nin AB'yle Gümrük Birliğini tamamlamayı hedeflediği döneme rastlayan 1990'lı yılların ortalarında, uluslararası yazına hakim olan ikinci kuşak entegrasyon kuramlarından bir anlamda kopmuştur. Bu dönemde giderek soğuyan ve hatta 1997'de donma noktasına gelen Türkiye-AB ilişkileri bağlamında giderek içe dönen yazın, Gümrük Birliği'nin teknik konularına kilitlenmiş, uluslararası yazında ortaya çıkan AB siyasetinin farklı düzeylerine ve çeşitlenmiş oyuncularına dikkat çeken ikinci kuşak Avrupa entegrasyonu yazısına bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde sırt çevirmiş, Türkiye'yi konu alan çalışmalar bu yazına önemli sayılabilecek herhangi bir katkıda bulunmamıştır.

¹ Bu çalışma, yazarların Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen; Avrupa Birliği ve Siyaset ve Yönetişimde Dönüşüm: Üç Siyaset Alanında Türkiye Örneği; başlıklı (Proje No: 109K443) bilimsel araştırma projelerinde ulaştıkları bilimsel bulgulara dayanmaktadır.

Uluslararası yazındaki ikinci kuşakla bir etkileşim sağlanamadığından bu kuşağın doğal uzantısı olan ve AB'nin etkilerini konu alan üçüncü kuşağa geçiş de sistemli bir biçimde sağlanamamıştır. Uluslararası yazında Avrupalılaştırma kavramı ilk etapta merak uyandıran, “son moda” bir kavram olarak ortaya çıktıysa da,² kuramsal yazın derinleştikçe olgunlaşmış ve bir araştırma programı haline dönüşmüştür. Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünün verildiği bir dönemde ortaya çıkan Avrupalılaştırma kavramı, müzakere sürecinin başlangıcının eşliğindeki bir aday ülkeyi konu alacak bir yazın için son derece uygun bir kavramsal çerçeve teşkil ediyordu. Her ne kadar uluslararası yazında Avrupalılaştırma, AB'nin etkilerini anlamaya yarayan bir kavramın ötesine geçerek kendine özgü ara değişkenler, mekanizmalar ve araştırma tasarımlarını barındıran bir araştırma programı haline geldiyse de AB'nin Türkiye üzerindeki etkilerini konu alan yazında, Avrupalılaştırma daha ziyade bir kavram olarak kullanılmakta, uluslararası yazında olgunlaşan araştırma programının sunduğu kavramsal ve yöntemsel imkânlardan çok sınırlı ölçüde yararlanmaktadır. Ancak sınırlı sayıda örnekleri bulunan, Türkiye'yi konu alan bu Avrupalılaştırma yazınının olgunlaşmasıyla, uluslararası yazınla yeterli ve verimli bir etkileşim sağlanabilecektir.

Bu makale altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümü takip eden ikinci bölümde, uluslararası ilişkiler disiplininin öncülüğünde ortaya çıkan birinci kuşak klasik entegrasyon kuramlarından, karşılaştırmalı siyaset disiplininin beslenen üçüncü kuşak Avrupalılaştırma kuramlarıyla tamamlanan uluslararası Avrupa entegrasyonu yazının gelişim süreci incelenecektir. Üçüncü bölümde uluslararası yazında entegrasyon kuramlarının vardığı son nokta olan Avrupalılaştırma araştırma programında temel alınan kuramsal yaklaşımlar, kullanılan ara değişkenler ve mekanizmalar ile zaman içerisinde farklılaşarak uygulanılabilen araştırma tasarımları özetlenecektir. Dördüncü bölümde Türkiye'yi konu alan yazında Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu hakkında yapılan çalışmaların gelişimi takip edilecek ve bu yazının uluslararası yazınla etkileşim düzeyi değerlendirilecektir. Beşinci bölümde Türkiye'yi konu alan yazın, üçüncü kuşak Avrupalılaştırma araştırma programı çerçevesinde değerlendirilecektir. Altıncı bölümde Türkiye'yi konu alan yazın taramasından elde edilecek bulgular, yazının, Avrupalılaştırma araştırma programının tüm unsurlarından faydalanılabilmesi için hangi yönde geliştirilmesi gerektiği hakkında bilgi verecektir.

Uluslararası Avrupa Entegrasyonu Kuramlarının Gelişimi: “Yukarı Yükleme”ye Odaklanan Birinci Kuşaktan “Aşağı İndirme”yi Çalışan Üçüncü Kuşağa

Avrupa entegrasyonunu konu alan yazının tarihsel açıdan gelişimi incelediğinde, zaman içerisinde evrilen farklı araştırma programlarının birbirini takip ettiği gözlemlenebilir.³ Esasen uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt alanı olarak gelişen ilk kuşak klasik entegrasyon kuramları entegrasyonun o dönemdeki safhasını temsil eden AT'nin yapısal niteliğine (hükümetler arası bir rejim ya da ulus-üstü bir yapı) odaklanmıştır. Bu temel

² Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford, Oxford University Press, 2003.

³ James Caporaso, “The Three Worlds of Regional Integration Theory”, P. Graziano ve M. Vink (der.), *Europeanization: New Research Agendas*, Londra, Palgrave, 2007, s.23-34.

sorunsalın yanında, niteliği tartışılan bu yapının hangi politika alanlarında ne derecede gelişmiş olduğu ve AT'nin kurumlarının bu politika alanlarında ne tür roller oynadığı, açıklama bekleyen temel soruları teşkil etmiştir. Bu dönemde, klasik entegrasyon kuramlarının esas olarak açıklamaya çalıştıkları ulus-devletten bölgesel/uluslararası düzeye, yani aşağıdan yukarıya, yetki ve de bir anlamda egemenliğin devrinin sebepleri ve sonuçlarıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında geçen dönemde ortaya çıkmış işlevselcilik (*functionalism*)⁴ üzerine inşa edilmiş ve işlevsel ve siyasi “taşma” (*spillover*) kavramlarına dayanan yeni işlevselcilik (*neo-functionalism*)⁵ klasik entegrasyon kuramlarının en önemlilerinden biridir. Yeni işlevselcilik kuramından çok farklı olmayan ve entegrasyonun sınırlar arasında daha çok iletişim ve etkileşim yoluyla ilerleyeceğini öngören işlemselcilik (*transactionalism*) kuramı da diğer bir klasik entegrasyon kuramıdır.⁶ Yeni işlevselcilik ve işlemselcilik kuramlarının karşısında yer alan ve entegrasyonun ulus-devletlerin akılcı kararları sonucunda ilerlediğini savunarak, devlet merkezci bir yaklaşımı temsil eden hükümetlerarasıcılık (*intergovernmentalism*) kuramı da klasik entegrasyon kuramları içerisinde en önemlilerindedir.⁷ Günümüzde liberal hükümetlerarasıcı kuram (*liberal intergovernmentalism*), Hoffmann'ın hükümetlerarasıcılık kuramı üzerine inşa edilmiş olarak klasik bir entegrasyon kuramı şeklinde devam etmektedir.⁸

Bu klasik bütünleşme kuramlarını takiben ortaya çıkan ikinci kuşak araştırma programının odağını, uluslararası sistemin temel birimi olan devletten farkı giderek azalan, farklı politika alanlarına hâkim belirgin kurumsal yapıları bünyesinde barındıran ve bu sebepten dolayı da devlet gibi özelliklere haiz olan, AB düzeyinin kendisi teşkil etmiştir. Bu ikinci kuşağın kavramsal kökleri, sosyal bilimlerde giderek yaygınlaşan ve de AB'nin kolayca tanımlanamayan yapısını tasvir etme potansiyeline haiz “yönetişim” kavramındadır. Çalışılan konular itibarıyla uluslararası ilişkiler disipliniyle bağları zayıflayan ve bir yandan karşılaştırmalı siyaset disiplini, öte yandan da politika analizi yaklaşımından beslenen bu ikinci kuşağın temsilcileri, 1990'ların ortalarından itibaren AB'yi giderek bağımsızlaşan, çok-düzeyle, çok-aktörlü bir devlet niteliğinde algılamaya başladılar.⁹ AB'nin çok-düzlemli bir yönetişim ağı olarak kavramsallaştırılması sonucunda araştırmacılar, Avrupa bütünleşme sürecini artık klasik bütünleşme kuramlarında çalışıldığı gibi sadece bütünleşmenin etkilerinin aşağıdan yukarıya taşınan süreçler olarak değil, buna ek olarak

⁴ David Mitrany, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1943.

⁵ Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-57*, Stanford, Stanford University Press, 1958.

⁶ Karl W. Deutsch, *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, New York, Free Press of Glencoe, 1963.

⁷ Andrew Moravcsik, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 31, No 4, 1993, s.341-378.

⁸ Stanley Hoffmann, “Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe”, *Daedalus*, No 95, 1966, s.862-915.

⁹ Marcus Jachtenfuchs, “Theoretical Approaches to European Governance”, *European Law Journal*, Cilt 1, No 2, 1995, s.115-133; Gary Marks, Lisbet Hooghe ve Kermit Blank, “European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, No 3, 1996, s.341-378.

münhasıran AB düzeyinde politikalar, siyaset ve kurumsal yapılarda ortaya çıkan dönüşüm süreçleri olarak algılamaya başlamışlardır. Dolayısıyla ilki uluslararası ilişkiler disiplini, ikincisi de karşılaştırmalı siyaset disiplini ve politika analizi yaklaşımından türeyen bu iki kuşakta da açıklanması gereken bağımlı değişkeni, AB entegrasyonu ve/veya dönüşen AB teşkil etmiştir.

Üçüncü kuşak Avrupa entegrasyon kuramlarında 2000'lere gelindiğinde, devlet gibi yönetsel özellikler gösterdiği için ontolojik olarak veri alınan AB entegrasyonu, artık bizatihi etkileri olan bir bağımsız değişken olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu kuşağın temel sorunsalı entegrasyon süreci sonucunda ortaya çıkmış ve kendi karar alma ve politika yapma mekanizmalarını geliştirmiş AB'nin ulusal düzeydeki politikalar, siyaset ve kurumsal yapılar üzerindeki etkileridir. Uluslararası yazında "Avrupalılaştırma" terimi farklı anlamlar ifade etse de,¹⁰ 1990'lı yılların ortalarından itibaren örnekleri gittikçe çoğalan bu yazında¹¹ genel anlamda şu süreçlere odaklanır: (i) AB seviyesinde karar alma ve politika oluşturma; (ii) alınan bu karar ve politikaların tetiklediği süreçler; (iii) bu karar ve politikaların ulusal politika, karar alma süreçleri ve kurumsal yapılara olan etkileri.¹² Bu tanım, politika yapımı ve bu politikaların yayılım ve kurumsallaştırma süreçlerinde siyasi davranış mantığındaki "değişimin" önemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar değişim veya değişim eksikliğinin ölçümü zor olsa da,¹³ AB'nin ulusal politika ve yönetim yapılarındaki etkilerini inceleyen "Avrupalılaştırma" yazını için değişim (veya değişimin yokluğu) analizin odak noktasıdır.

"Avrupalılaştırma" yazını ile ifade edilen üçüncü kuşak Avrupa entegrasyon kuramları, AB'nin ulusal politika ve yönetim yapılarındaki etkilerini çoğunlukla üye ülkeleri inceleyerek ortaya koymuştur. Üye ülke çalışmalarını¹⁴ takiben ve buna paralel olarak genişleme sürecinin ivme kazanmasıyla yazın, AB'nin etkilerini üye olmaya aday Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri özelinde de incelemeye başlamıştır. Dolayısıyla, bu yazının konusu olan ülkeler üye ve aday statüsünde ülke olarak iki ayrı grupta birbirlerinden bağımsız olarak incelenmiş, yazında öne çıkan karşılaştırmalı çalışmalar sadece aynı statüde olan ülkelerden oluşan grupların içerisinde yapılmıştır. Diğer bir deyişle, gruplar arası (üye ve

¹⁰ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanisation", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 5, 2002, s.921-52.

¹¹ Robert Ladrech, "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 32, No 1, 1994, s.69-88; Maria G. Cowles, James Caporaso ve Thomas Risse (der.), *Transforming Europe: Europeanisation and Domestic Change*, New York, Cornell University Press, 2001; Adrienne Heritier et. al. (der.), *Differential Europe. The European Union Impact on National Policymaking*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2001, s.1-22; Featherstone ve Radaelli, *The Politics of Europeanisation*.

¹² Claudio M. Radaelli, "The Europeanisation of Public Policy", Featherstone ve Radaelli (der.) *The Politics of Europeanisation*, s.27-56.

¹³ Ibid., s.37-40; John Loughlin, "The 'Transformation' of Governance: New Directions in Policy and Politics", *Australian Journal of Politics and History*, Cilt 50, No 1, 2004, s.8-22.

¹⁴ Bu yazında en çok incelenen üye ülkeler çoğunlukla Fransa, Almanya ve İngiltere'dir. T.Börzel ve Thomas Risse, "Europeanization: The Domestic Impact of European Union Politics", K. E. Jorgensen, M. A. Pollack ve B. Rosamond (der.) *Handbook of European Union Politics*, Londra, Sage, 2007, s.483-504.

aday ülke) karşılaştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu yazında, bu kuşağın sağlıklı ve verimli bir biçimde gelişmesi için gruplar arası karşılaştırmaların yapılması önerilmektedir.¹⁵ Böylelikle aynı araştırma programı içerisinde, Avrupalılaştırma kuramının dayandığı kavramsal ve yöntemsel araçları kullanan bilimsel çalışmalar aracılığıyla, AB'nin üye ve aday ülkelerin üzerindeki farklı etkilerinin karşılaştırılması olanağı elde edilecektir. Bu sayede, AB'nin farklı statüdeki ülkelere farklılaşan etkileri genelleştirilebilecek, bir "tam küme" cinsinden ifade edilebilecektir. Ancak bu yolla koşullu değişkenler ortaya çıkartılabilecek, dolayısıyla AB'nin hangi koşullarda ne tür etkilerinin olduğu daha hassasiyetle kestirilebilecektir.

Avrupa entegrasyonu kuramları hakkında yapılan bu kuşbakışı değerlendirme sonucunda, olgunlaşan her kuşağın odaklandığı gözleme dayalı olgunun, AB'nin dönüşümünde geçirdiği evrelerin niteliklerine paralel olarak farklılaştığı görülmektedir. Klasik bölgesel entegrasyon kuramlarının oluşturduğu ilk kuşak çalışmalar, üye ülkelerin ulus-üstü düzeye "yukarı yükleme" (*uploading*) süreçlerine odaklanmıştır. Bu süreçlerin oluşturduğu ulus-üstü düzeyin niteliklerini araştıran ikinci kuşak yazının odağını bu yapının yönetişimi teşkil eder. Üçüncü kuşak yazın ise ulus-üstü düzeyde giderek kurumsallaşan yapının üye ülkelere "aşağı indirme" (*downloading*) süreçlerine odaklanır. Dolayısıyla, birinci kuşak aracılığıyla yukarı yükleme süreçlerini inceleyerek başlayan Avrupa entegrasyon kuramları, üçüncü kuşağın yardımıyla halihazırda teşekkül etmiş AB yapısının ulusal düzeye etkilerini aşağı indirme süreçlerinde inceleyerek, bir anlamda kuramsal çemberi tamamlamış ve bu yolla daha bütüncül bir resme ulaşmıştır.

Üçüncü Kuşak Entegrasyon Kuramları Yazınında Kuram, Kapsam, Değişkenler, Mekanizmalar ve Araştırma Tasarımı

Kuramsal Yaklaşımlar

Avrupalılaştırma araştırma programının kuramsal çatısını, kökeni karşılaştırmalı siyaset kuramlarında yatan yeni kurumsalcı yaklaşımlar oluşturmaktadır.¹⁶ Yeni kurumsalcılığın üç farklı biçimi olan rasyonel seçim kurumsalcılığı, tarihsel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık Avrupalılaştırma araştırma programında incelenen (ara) değişkenleri ve alternatif Avrupalılaştırma mekanizmalarını büyük ölçüde belirlemiştir. Dolayısıyla, Avrupalılaştırma araştırma programının konusu olan ulusal seviyede gözlemlenen değişimin alternatif mantıklarını, yeni kurumsalcılığın üç ana farklı biçimi açıklar.¹⁷ Kurumsalcı yaklaşımlardan ilki, rasyonel seçim kurumsalcılığına göre ulusal seviyede gözlemlenen değişim, AB kural ve politikalarının sunduğu teşvik ve yaptırımlara ulusal aktörlerin "araçsal hesaplama

¹⁵ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Candidate Countries and Conditionality", P. Graziano ve M. P. Vink (der.), *Europeanisation: New Research Agendas*, Basingstoke, Palgrave, 2007, s.88-101.

¹⁶ Simon Bulmer, "Theorizing Europeanization", P. Graziano ve M. Vink (der.), *Europeanization: New Research Agendas*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007, s.46-58.

¹⁷ Peter A. Hall ve Rosemary C.R. Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Cilt 44, No 4, 1996, s.936-957.

mantığı” yoluyla verdiği tepki sonucudur.¹⁸ Bu teşvikler mali yardım olabileceği gibi yaptırımlar da dışlanma veya Avrupa Adalet Divanı’na şikâyet edilme olabilir. İkinci olarak, sosyolojik kurumsalcılık alternatif normlara ve “yerindelik” mantığına dayalı bir değişimi öngörür. Buna göre değişim ulusal aktörlerin AB tarafından sunulan yeni kural ve normları içselleştirmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁹ İçselleştirmenin işaret ettiği öğrenmeye ve inanmaya dayalı sosyalleşme süreci, rasyonel kurumsalcılığın işaret ettiği stratejik davranış şekline farklıdır. Üçüncü kurumsalcı yaklaşım olan tarihsel kurumsalcılık, özellikle “zaman” faktörünün değişim üzerindeki rolünü inceler. Tarihsel kurumsalcılığa göre değişim AB’nin sunduğu kural ve politikaların tarihsel süreçler sonucunda oluşmuş mevcut ulusal kurumlar ve kurumsal yapılar tarafından şekillenme süreci, diğer bir deyişle “izsel bağımlılık” (*path-dependence*) sonucudur.²⁰ Buna göre, ulusal değişim ancak mevcut ulusal kurumsal yapının belirlediği nitelikte ve dolayısıyla sınırlı bir biçimde gerçekleşebilir. Aşağıda detaylı olarak açıklanan Avrupalılaştırma araştırma programının dayandığı ara değişkenler ve değişim mekanizmaları, büyük ölçüde bu üç farklı yeni kurumsalcı yaklaşımın işaret ettiği kuramsal çerçeveye oturmaktadır.

Kapsam

Kapsam açısından, zamanla Avrupalılaştırma araştırma programı hakkındaki yazın uluslararası ilişkiler disiplininin geleneksel anlamda kapsamına giren dış ilişkiler ve dış politika alanlarından uzaklaşmış, karşılaştırmalı siyaset disiplininin yoğun olarak çalıştığı konulara kaymıştır. Dolayısıyla, yapılan çalışmalar çoğunlukla AB’nin çevre, sosyal ve bölgesel politikalarının ulusal düzeydeki değişimlerine odaklanmış, tarım, kamu sağlığı veya kültür gibi alanlar büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Hatta Avrupalılaştırma yazınının en zayıf kaldığı alanlar, birkaç istisna dışında, adalet ve içişleri politikaları yanında güvenlik ve dış politika alanlarıdır.²¹ Benzer bir gözlem, aday ülkeler üzerine yapılan çalışmalar için de geçerlidir. En önemli fark, aday ülkeler üzerine yapılan çalışmaların yukarıda adı geçen AB politika alanlarını içeren müktesebat koşullarına ek olarak AB’nin siyasi koşullarını da (demokrasi, insan hakları, azınlık hakları gibi) kapsamına almasıdır. Hem üye ülkeleri hem de aday ülkeleri konu alan Avrupalılaştırma araştırma programı, AB’den kaynaklanan politikaları, kuralları, düzenlemeleri ve üyelik koşullarını çoğunlukla ana bağımsız değişken olarak ele almıştır. Bu alanlarda ulusal düzeyde gözlenen değişimin derecesi ve boyutlarını ise bağımlı değişken olarak incelemiştir.

¹⁸ James G. March ve Johan P. Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basics of Politics*, New York, The Free Press, 1989.

¹⁹ Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, Cilt 52, No 4, 1998, s.887-917; Jeffrey Checkel, “Why Comply? Social Learning and European Identity Change”, *International Organization*, Cilt 55, No 3, 2001, s.553-588.

²⁰ Kathleen Thelen, “Historical Institutionalism in Comparative Politics”, *Annual Review of Political Science*, Cilt 2, 1999, s.369-404; Paul Pierson, *Politics in Time*, Princeton, Princeton University Press, 2004.

²¹ Börzel ve Risse, “Europeanization”.

Ara Değişkenler

Avrupalılaştırma araştırma programının ilk safhasına, aşağıda detaylı olarak açıklanan yukarıdan-aşağı araştırma tasarımı hâkim olmuştur. Bu araştırma tasarımının bir özelliği AB'nin sunduğu politika ve kuralların ana değişken olarak, yeni kurumsalcılık yaklaşımlarında incelenen ulusal faktörlerin ise sadece ara değişken olarak incelemeye alınmasıdır. Bu yaklaşıma göre, AB'nin oynadığı rolün niteliği, boyutları ve bu rolün hangi mekanizmalarla ortaya çıktığı, ulusal faktörlerin AB'den kaynaklanan politika ve mevzuata nasıl aracılık ettikleri ve süreci nasıl şekillendirdiklerine bağlı olarak, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. AB'nin ülkeden ülkeye değişen rolünü açıklamak için yazında incelenen ara değişkenler detaylı olarak Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1 yazında incelenen ara değişkenleri üye ülkeler ve aday ülkeler ayrımıyla göstermektedir.

Tablo 1. “Avrupalılaştırma” Araştırma Programında İncelenen Ara Değişkenler

Yazındaki örnek çalışmalar	Ara değişkenler
ÜYE ÜLKELER	
Knill ve Lehmkuhl (1999); Heritier <i>et al</i> (2001)	<ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal uyum derecesi • Ulusal aktörler arasında güç ve kaynakların yeniden dağılımı derecesi • Ulusal reformlara destek derecesi • Problem çözümü yaklaşımı • Liderlik • Zamanlama
Cowles <i>et al</i> (2001)	<ul style="list-style-type: none"> • Veto noktaları • Formel kurumlar • Örgütsel kültür, politika yapımı kültürü • Ulusal aktörler arasındaki güç dağılımı • Öğrenme
Börzel ve Risse (2000)	<ul style="list-style-type: none"> • Veto noktaları • Resmî kurumlar • Norm aktörleri • Siyasi kültür
Radaelli (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Zaman boyutu • Politika alanlarındaki yapılar ve fikir koalisyonları (politika alanının teknokratik kalma potansiyeli, yasama ve yürütme arasındaki denge, meşruiyet kazandıran siyasi söylemin varlığı veya eksikliği, fikir koalisyonlarının varlığı veya eksikliği ve norm ve değerler sistemi)
Jachtenfuchs ve Kohler-Koch (2004)	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal ve ulus-altı aktörlerin manevra alanındaki sınırlar • Uyum maliyeti • Problem çözümü yaklaşımı • İdari reform kapasitesi

ADAY ÜLKELER	
Schimmelfennig ve Sedelmeier (2005) Schimmelfennig <i>et al</i> (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • AB'nin sağladığı maddi ve somut teşviklerin miktarı ve güvenilirliği • (Siyasi) uyum maliyeti • Ulusal siyasi partilerin ve parti koalisyonlarının tercihleri • Veto noktaları • Öğrenme
Jacoby (2006)	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal siyasetçilerin zaman anlayışı • Değişimden yana olan ulusal aktör sayısı • Değişime karşı olan ulusal aktörler
Kelley (2004)	<ul style="list-style-type: none"> • Üyelik şartlarının içerdiği teşvikler • Öğrenme
Hughes <i>et al</i> (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet örgütünün tarihi mirası • Dikey (yukarıdan-aşağı) hiyerarşiler • Zayıf yatay ağlar • Ulus-altı seviyenin gelişmemiş olması
Grabbe (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • AB ile diğer değişim süreçleri arasındaki etkileşim • AB'de aktör gruplarının karmaşıklığı • AB ile asimetrik ilişki • Katılım sürecinin belirsizlikleri
Brusis (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Tarihsel miras • Merkezîyetçi veya yerel politika yaklaşımlarını benimsemiş siyasi aktörler arasındaki rekabet

Yukarıdan-aşağı araştırma tasarımı benimseyen çalışmalar AB'nin ulusal değişim süreçlerinde oynadığı rolün niteliğini, boyutlarını ve bu rolün hangi mekanizmalar yoluyla ortaya çıktığını üç aşamada incelerler. İlk aşamada, AB'den kaynaklanan politika, kural ve düzenlemeleri irdeleyerek, AB baskısının doğasını belirler ve tanımlarlar. İkinci aşamada AB'den kaynaklanan baskının ulusal kurumsal düzenlemeler ile ne derece örtüştüğünü ve dolayısıyla ne derecede değişim gerektirdiğini inceleyerek, “uyum baskısı”nı ölçerler.²² Genellikle AB ve ulusal düzey arasında uyum ne kadar azsa, değişim baskısının da o kadar çok olacağı düşünülmektedir. Ancak uyum baskısı iki nedenden ötürü tek başına değişimi açıklayamaz. Birincisi, uyum baskısı öznel bir kavram olup siyasi aktörler tarafından “yorumla” müsaittir²³ ve dolayısıyla nesnel ölçümü çok zordur. İkinci olarak, uyum baskısı değişim için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur. Örneğin, uyum baskısının değişime yol açması için belirli siyasi aktörlerin müdahalesi gerekmektedir. Üçüncü safhada, araştırmalar yukarıda sözü edilen ara değişkenlerin AB'den kaynaklanan politika ve mevzuatın yarattığı baskıları ulusal düzeyde nasıl şekillendirdiklerini incelerler. Zira ara değişkenler, bu baskının etkisinin derece ve boyutlarını belirlerler.

²² Tanya Börzel ve Thomas Risse, “Conceptualising the Domestic Impact of Europe”, K. Featherstone ve C.M. Radaelli, *The Politics of Europeanisation*, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.57-83; Cowles, *et.al.*, *Transforming Europe*.

²³ Klaus H. Goetz, “European Integration and National Executives: A Cause in Search of an Effect”, K. Goetz ve S. Hix (der.), *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems*, Londra, Frank Cass, 2001, s. 211-231.

Avrupalılaşıma araştırma programında sıklıkla incelenen ara değişkenler Tablo 1’de detaylı olarak üye ülkeler ve aday ülkeler bağlamında gösterilmiştir. Tablo 1’de belirtilen bu ara değişkenler hem üye ülkeler hem de aday ülkeler için ulusal düzeyde mevcut kurumların, kurumsal tarihsel mirasın, zamanın, hâkim aktör koalisyonlarının, siyasi kültürün, hâkim fikir ve normların ve öğrenmenin AB etkisini şekillendirmede öne çıkan önemli faktörler olduklarını göstermektedir. Aday ülkeler söz konusu olduğunda, bu faktörlere ek olarak AB’ye katılım sürecinin niteliği (örneğin sürecin belirsizliğinin derecesi, vaat edilen teşviklerin niceliği ve inandırıcılığı) önem kazanmaktadır.

Avrupalılaşıma araştırma programında izlenen üç aşama Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil 1’in işaret ettiği ve yukarıda özetlenen aşamalar hem üye hem de aday ülkeler üzerine olan Avrupalılaşıma yazınına kapsamaktadır.

Şekil 1. Avrupalılaşıma Araştırma Programının Takip Ettiği Aşamalar

Kaynak: Ian Bache, *Europeanization and Multilevel Governance: Cohesion Policy in the European Union and Britain*, Oxford, Rowman & Littlefield, 2007, s.17’den uyarlanmıştır.

Mekanizmalar

Ara değişkenlerin AB’den kaynaklanan baskıları nasıl şekillendirdiklerini değerlendirmek üzere, Avrupalılaşıma araştırma programının incelediği mekanizmaların analizi kavramsal açıdan belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Tablo 2 yazında kullanılan mekanizmaları özetlemektedir.

Tablo 2. “Avrupalılaşıma” Araştırma Programında İncelenen Mekanizmalar

Mekanizmalar
<i>Knill ve Lehmkuhl (1999)</i> <ul style="list-style-type: none">
• Kurumsal uyum (pozitif entegrasyon)
• Ulusal fırsat yapılarındaki değişim (negatif entegrasyon)
• Ulusal aktörlerin fikir sistemlerinin değişimi (çerçeveleme entegrasyon)
<i>Weiler (1991) ve Conant (2001)</i> <ul style="list-style-type: none">
• Üye ülkelerde etkilenen bir tarafın AB hukukunun uygulanmamasını ulusal mahkemeye götürebilme olanağı
<i>Radaelli (2003)</i> <ul style="list-style-type: none">
• Zorlama
• Taklit
• Normatif baskı
<i>Olsen (2002)</i> <ul style="list-style-type: none">
• Tecrübe yoluyla öğrenme
• Rekabetçi seçimlerin varlığı

Avrupalılaşıma araştırma programında, Tablo 2’de de belirtildiği gibi, farklı yazarlar tarafından öne sürülen farklı tür mekanizmalar saptanmış olsa da mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunda yeni kurumsalcılığa dayanan üç ana mekanizmanın incelendiği söylenebilir.²⁴ İlk mekanizma, “pozitif entegrasyon” mekanizmasıdır. AB, entegrasyon sürecinde kendine özgü bir takım politika şablonları veya kurumsal modeller oluşturur ve amaç bu şablon ve modelleri üye ve aday ülkelerde uygulamaya koymaktır. AB’ye mevcut uyumun en az bulunduğu politika alanlarında üye ve aday ülkenin politika ve yönetim yapılarında önemli bir değişim yapması gerekecek ve bu değişimi yaptığı takdirde AB’nin etkisi yüksek olacaktır. Sonuç olarak, pozitif entegrasyonun hâkim olduğu politika alanlarında AB’nin etkisi ulusal politika ve yönetim yapılarının AB düzeyindekilerle “uygunluk derecesi” mekanizmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu mekanizmanın işleyişinde devlet geleceği, tarihi kurumsal miras ve politika yapıları gibi ara değişkenler önem kazanır. Bunun nedeni bu mekanizmanın işleyişinde ulusal kurumsal seviyenin AB’ye uyumu sürecinde “tarihsel kurumsalcılığın” ön plana geçmesi ve dolayısıyla değişimin derecesinin ve niteliğinin mevcut tarihi kurumsal miras tarafından şekillenme beklentisidir.

İkinci mekanizma “negatif entegrasyon” mekanizmasıdır. AB yasaları, ulusal mevzuatta bir değişim yapma gereği olmadan, ulusal seviyedeki “oyunun kurallarını” değiştirir. AB etkisinin daha “dolaylı” olduğu bu mekanizmada, AB yasalarının değiştirdiği “oyun kuralları” ulusal siyasi fırsat yapılarında değişikliğe yol açarak, ulusal aktörler arasındaki güç ve kaynağın yeniden dağılımına neden olur. Ulusal aktörler arasındaki güç ve kaynak dağılımındaki değişiklikler, mevcut ulusal kurumsal dengeleri bozabilir ve değişimlerine yol açabilir. Bu mekanizmanın işleyişinde veto noktaları, ulusal ve ulus-altı siyasi aktörler

²⁴ Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl, “How Europe Matters: Different Mechanisms of Europeanisation”, *European Integration Online Papers* (EIoP), Cilt 3, No 7, 1999, <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007a.htm>.

arasındaki rekabet ve bu aktörlerin manevra sınırları gibi ara değişkenler önem kazanır. Bunun nedeni, bu mekanizmanın işleyişinde ulusal seviyenin AB'ye uyumu sürecinde "araşsal akılcılığın" ön plana geçmesi ve dolayısıyla değişimin derecesinin ve niteliğinin ulusal aktörlerin fayda hesaplarına bağlı olarak şekillenme beklentisidir.

Üçüncü mekanizma, "çerçeveleme entegrasyonu" mekanizmasıdır. Daha da "dolaylı" olan bu mekanizmada, AB politikaları ne bir politika şablonu veya kurumsal model sunar ne de aktörler arasındaki stratejileri etkileyebilecek kuralları değiştirir. AB politikaları, AB Komisyonu'nun kendi öncelik ve tercihlerini gayri resmi olarak ortaya koyması yoluyla, üye ve aday ülkelere kılavuzluk etmeye çalışarak normatif bir baskı yaratır. Bu sayede ulusal seviyede bazı aktörlerin söylemleri meşruiyet kazanabilir veya ulusal aktörlerin beklenti ve fikirleri değişebilir. Değişen bu beklentiler ve fikirler ulusal aktörlerin strateji ve tercihlerinin değişmesine yol açarak, gerekli kurumsal adaptasyonun veya değişimin önünü açabilir. Bu mekanizmanın işleyişinde norm ve değerler sistemi, fikir koalisyonları, zamanlama ve problem çözümü yaklaşımı gibi ara değişkenler önem kazanır. Bunun nedeni, bu mekanizmanın işleyişinde ulusal seviyenin, AB'ye uyumu sürecinde "normatif akılcılığın" ön plana geçmesi ve dolayısıyla değişimin derecesinin ve niteliğinin ulusal aktörlerin sosyalleşmesine (fikirlerle içselleştirilmesi ve kimlik değişimine) bağlı olarak şekillenme beklentisidir.

Tablo 2'de gösterilen Avrupalılaştırma araştırma programında, genellikle incelenen bu üç mekanizmanın her biri yukarıdan-aşağı bir anlayışı temsil etmekte ve yazın AB ile üye veya aday ülkeler arasında hiyerarşik bir ilişkiyi varsaymaktadır. Dolayısıyla, bu mekanizmalar, AB'ye üye olma sürecinin güç asimetrisi özelliği nedeniyle sadece üye ülkeler üzerine üretilmiş yazında değil, aday ülkeler üzerine olan yazında da sıklıkla kullanılmışlardır. Örneğin, Schimmelfennig ve Sedelmeier²⁵ ile Kelley²⁶ bir önceki dönemde aday ülke konumunda olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde AB üyelik koşullarının yol açtığı araçsal akılcılığın (*instrumental rationality*), birincil ve en etkin Avrupalılaştırma mekanizması olduğu sonucuna varmışlardır. Aynı çalışmalar, normatif akılcılık (*normative rationality*) mekanizmasının, Avrupalılaştırmada daha az etkin bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde Schimmelfennig *et. al.*, AB'nin demokratik koşullarının etkisini inceleyen Letonya, Slovakya ve Türkiye örneklerinde araçsal akılcılığa dayanan maddi pazarlık mekanizmasının, normatif akılcılığa dayanan sosyal etki mekanizmasından daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.²⁷ Brusis ise Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için tarihsel kurumsal mirasın öne çıktığı pozitif entegrasyon mekanizmasının oynadığı önemli role işaret etmektedir.²⁸ Avrupalılaştırma yazınında, üye ve aday ülkeler üzerine yapılmış olan çalışma-

²⁵ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier (der.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca ve Londra, Cornell University Press, 2005.

²⁶ Judith Kelley, "International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions", *International Organization*, Cilt 58, No 3, 2004, s.425-457.

²⁷ Frank Schimmelfennig *et. al.*, "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 41, No 3, 2003, s. 495-518.

²⁸ Martin Brusis, "Between EU Requirements, Competitive Politics and National Traditions: Re-creating Regions in the Accession Countries of Central and Eastern Europe", *Governance*, Cilt 15, No 4, 2002, s.531-59.

ların bulguları karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuç, aday ülkeler söz konusu olduğunda katılım sürecindeki koşulluluk nedeniyle AB'den kaynaklanan uyum baskısının çok daha güçlü bir şekilde tezahür ediyor olduğudur. Ancak dikkat çeken önemli bir diğer husus ise, üye ülkeler üzerine olan Avrupalılaştırma yazınının işaret ettiği, AB'nin ara değişkenler aracılığıyla farklı üye ülkelerde farklılaşmış etkilere yol açtığı yönündeki genellenebilir bulgunun, aday ülkeler için de geçerli olduğu bu yazında ortaya konulmaktadır.²⁹

Son yıllarda bunların yanında, AB ile üye veya aday ülkeler arasında ilişkilerin daha yatay olabileceği görüşüne dayalı diğer mekanizmalar da Avrupalılaştırma araştırma programında incelenmeye başlamıştır. Bu mekanizmaların inceleyen örnek çalışmalar henüz çok yeni olup, yazında örnekleri de oldukça azdır. Bu mekanizmalardan biri “iletişimsel akılçılık”ın ön plana geçtiği ve etrafıca düşünme sonucu ulusal aktörlerin değişime “ikna” olmasına dayanarak gerçekleşen ve “kompleks öğrenme” içeren değişimdir.³⁰ Diğeri ise “benzemenin” ön plana geçtiği ve “araçsal akılçılık” (ders çıkarma) ya da “normatif akılçılık” (taklit etme) dayanan değişimdir.³¹ “Araçsal akılçılık” ya da ders çıkarma mekanizmasında değişim politikaların daha etkili ve etkin olmasını sağlayarak performansı yükseltmek amacıyla gerçekleşebilirken, “normatif akılçılık” ya da taklit etme mekanizmasında değişim diğer ülkelere benzeme amacıyla gerçekleşebilir. Hem “iletişimsel akılçılık” hem de “benzemenin” ön plana geçtiği mekanizmalarda, yukarıda belirlenen “politika fikirleri”, “aktör stratejileri” ve “kurumlardan” ibaret ara değişkenlerin hepsi muhtemel “ana değişken” olabilir. Bunlardan hangisinin ana değişken olduğunun saptanması ve bu değişkenlerin aldıkları değer açıklanmak istenen politika ve yönetim yapılarındaki değişimin ampirik gözlemlenmesi yoluyla ortaya konur. Bu mekanizmaların işleyişinde AB bir “ara değişken”dir. Diğer bir deyişle, değişimin kaynağı AB yoluyla olduğu varsayılan hiyerarşik ilişkilerden değil ulusal seviyeden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ulusal seviyede gözlenen değişim esas olarak AB kaynaklı değil, ulusal “politika fikirleri”, “aktör stratejileri” ve “kurumların” birbirleriyle ve AB ile olan etkileşiminden kaynaklanır. Yazında örnekleri henüz az olan “iletişimsel akılçılık” ve “benzemeye” dayalı mekanizmalar, aşağıda detaylı olarak açıklanan “aşağıdan-yukarı” araştırma yönteminin kullanılması sayesinde ortaya konabilmektedir.³²

Araştırma Tasarımı

Avrupalılaştırma araştırma programını kullanan çalışmalarda şimdiye kadar hâkim olan “yukarıdan-aşağı” araştırma tasarımı, ulusal politika ve yönetim yapılarında değişime yol açtığı iddia edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ve bu ilişkilerin hangi mekanizmalar yoluyla oluştuğunu kesin olarak saptamakta yetersiz kalmıştır. Yukarıdan-aşağı araştırma tasarımında tek amaç bağımsız değişken olarak alınan AB kaynaklı poli-

²⁹ Börzel ve Risse, “Europeanization”, s.490.

³⁰ Tanya Börzel ve Thomas Risse, “The Transformative Power of Europe”, *KFG Working Paper*, No. 1, 2009, <http://www.transformeurope.eu>.

³¹ Ibid.

³² Lucia Quaglia ve Claudio M. Radaelli, “Italian Politics and the European Union: A Tale of two Research Designs”, *West European Politics*, Cilt 30, No 4, 2007, s.924-943.

tikaların, kuralların ve düzenlemelerin ulusal etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu hiyerarşik ilişki mantığı, diğer bir deyişle AB sürecinin bağımsız, ulusal düzeyin bağımlı değişken olarak alınması, ciddi yanlışlara yol açabilmektedir. Bu tür çalışmalar diğer muhtemel bağımsız değişkenleri araştırma odağına almayıp bu değişkenleri göz ardı ettiklerinden, AB'nin etkisini olduğundan daha önemli görme eğilimine sahip olabilmektedirler.³³ Yukarıdan-aşağı araştırma tasarımlarının önemli bir özelliği, AB politikalarının tutarlı bir bütün olduklarını farz etmeleri açısından da zayıf olmalarıdır. AB politikalarının bazıları böyle olabilmekle birlikte (rekabet politikası, ticaret politikası gibi) diğer politika alanları gittikçe daha değişik politika yapımı ve yönetim süreçleri (eşgüdüm, kıyaslama gibi) içermektedirler. Dolayısıyla AB ve ulusal düzey arasında hiyerarşik bir ilişki olduğu kadar yatay bir etkileşme olduğundan da bahsetmek daha doğru olur.

Avrupalılışma araştırma programında yukarıdan-aşağı araştırma tasarımının ulusal değişimin nedenini hemen her zaman AB politikaları ve mevzuatında bulma eğilimi, yazında aşağıdan-yukarı araştırma tasarımının daha çok kullanılmaya başlandığı, henüz yeni sayılabilecek ikinci safhaya geçişe yol açmıştır.³⁴ “Aşağıdan-yukarı” yaklaşımını takip eden bir çalışma, ulusal politika ve yönetim alanlarındaki değişimlerin hangilerinin, ne kadarının ve hangi mekanizmalar yoluyla, AB kaynaklı olarak nitelendirilebileceğinin ortaya konmasını sağlar.

“Aşağıdan-yukarı” yaklaşım, Avrupalılışma araştırma programında üç temel katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İlk olarak, ortaya konulan bağımsız ve bağımlı değişkenleri birbirlerine bağlayan neden-sonuç ilişkileri incelenerek AB'nin rolünü olduğundan daha büyük veya daha kapsamlı bulma tehlikesi ortadan kalkar. İkinci olarak, ortaya konulan neden-sonuç ilişkileri yukarıda bahsedilen mekanizmaların (pozitif entegrasyon, negatif entegrasyon, çerçeveleme entegrasyonu, iletişimsel akılcılık ve benzeme) hangi koşullar altında işlediklerinin saptanabilmesini sağlayacaktır. Üçüncü olarak, ortaya konulan neden-sonuç ilişkileri AB ile ilgili olmayan farklı mekanizmalar işliyor ise bunların ampirik olarak gözlemlenmesini mümkün kılar ve ulusal düzeydeki değişimi açıklamakta kavramsal ve kuramsal katkılar sağlar.

Türkiye'nin AB'ye Entegrasyonunu Konu Alan Yazının Gelişimi

Bu bölümde, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunu konu alan yazın, Avrupa entegrasyonu kuramları yazınının geçirdiği evreler ışığında değerlendirilmektedir.³⁵ Türkiye'nin, o zamanki adıyla AT ile 1963 yılında bir Ortaklık Anlaşması imzalamış olmasına rağmen Av-

³³ Radaelli, “The Europeanisation of Public Policy”; Claudio M. Radaelli, “Europeanisation: Solution or Problem”, M. Cini ve A. K. Bourne (der.), *Advances in European Union Studies*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.56-76; Marcus Haverland, “Does the EU Cause Domestic Developments? Improving Case Selection in Europeanisation Research”, *West European Politics*, Cilt 29, No 1, 2006, s.134-146; Goetz, “European Integration”.

³⁴ Theofanis Exadaktylos ve Claudio M. Radaelli, “Research Design in European Studies: The Case of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 47, No 3, 2009, s.507-530.

³⁵ Burada değerlendirmeye alınan yazın, Türkiye'nin AB entegrasyonunu konu alan İngilizce dilinde basılmış yayınlardır. Bu çalışmaların içerisinde Türkiye (ve/ya Türkiye kökenli yazarı olan) ve yabancı kaynaklı yayınlar bulunmaktadır.

rupa entegrasyonunun siyasi evrilimi, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu hakkındaki yazında yer bulmamıştır. Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu hakkındaki yazın, özellikle 1980'lerin ikinci yarısında, Türkiye'nin AT'ye tam üyelik başvurusu eşliğinde ilk önemli örneklerini vermeye başlamıştır. Bu dönemdeki yazın, Avrupa entegrasyon sürecini bir bölgesel ekonomik entegrasyon ya da yeni bir hukuki sistem olarak algılayan iktisatçı ve hukukçular tarafından kaleme alınmıştır.³⁶

Tam üyelik başvurusundan itibaren, yazın giderek Türkiye-AT ilişkilerine odaklanmış ve bu konudaki katkılar uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde yapılmıştır. Bunun sonucu olarak Avrupa entegrasyonu daha çok Türkiye'nin dış ilişkileri ve dış politikası açısından ele alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye-AT ilişkilerine odaklanan yazın, birinci kuşak Avrupa entegrasyonu kuramları yazınından büyük ölçüde bağımsız olarak gelişmiştir. Her ne kadar her iki yazın da uluslararası ilişkiler kuramlarından beslense de Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu hakkındaki yazın, çok büyük ölçüde ikili ilişkilere odaklanmıştır. Dolayısıyla, bu yazın, birinci kuşak Avrupa entegrasyonu kuramlarında temel sorunsalı teşkil eden AT'nin ne tür bir oluşum (hükümetler arası bir rejim ya da ulus-üstü bir yapı) olduğu tartışmasını ihmal etmiştir. Bu yazını gözden geçirmeyi amaçlayan bir çalışmada, Müftüler-Baç³⁷ yazının "siyasi entegrasyon kuramlarını çok az ele aldığı"ndan yakınmıştır. Yine bu ihmal ya da eksikliğe değinen Kahraman³⁸ ise Türkiye-AB ilişkilerini inceleyen çalışmaların "Avrupa entegrasyonunun iç dinamiklerini yeterince nazarı dikkate almadıklarından" şikâyet etmektedir.

Bu dönemde Türkiye'yi konu alan yazın, 1999 Helsinki zirvesine kadar Türkiye'nin tam üyeliği yakın bir perspektifte görülmediğinden, Türkiye-AT ilişkilerine odaklanmıştır. Türkiye-AT ilişkileri bu dönemde artık büyük ölçüde uluslararası ilişkiler yazınının hâkimiyeti altına girmiş ve bu ölçüde de, giderek karşılaştırmalı siyaset kuramlarına dayanan ikinci kuşak Avrupa entegrasyonu yazınından uzak kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde yapılan katkılar, AT-Türkiye ilişkilerine odaklanmış, uluslararası akademik topluluğa hitaben giderek daha sıklıkla İngilizce dilinde kaleme alınmıştır. Buna paralel olarak, yurtiçindeki okuyucu da dikkate alınarak Avrupa entegrasyonu hakkında edinilen bilgi birikimi betimleyici eserler yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır.³⁹ Ampirik odağı AB yönetişimi olan ikinci kuşak Avrupa entegrasyonu kuramları ve bu kuramların dayandığı kavramsal çerçeveler bu yazında yankı bulmamıştır. Bu dönemin sonuna doğru birkaç istisnai katkının yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu örnekler, belki de doğal olarak, özellikle AB genişleme sürecinin yönetişimini ele alan yazınla etkileşmiş ve Türkiye örneğini inceleyerek Türkiye ve diğer aday ülkeleri inceleyen yazın için katkılarda bulunmuştur. Örneğin AB'nin genişleme sürecini inceleyen Uğur, Türkiye-AB ilişkilerinin gelmiş olduğu noktayı genişlemenin yönetişiminin yapısal özelliklerini temsil eden bir dayanak-inandırıcılık ikilemi mode-

³⁶ Meltem Müftüler-Baç, "Turkish Political Science and European Integration", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, No 4, 2003, s.655-663.

³⁷ Ibid, s.660.

³⁸ Sevilay E. Kahraman, "Rethinking Turkey-European Union Relations in the Light of Enlargement", *Turkish Studies*, Cilt 1 No 1, 2000, s.1.

³⁹ Müftüler-Baç, "Turkish Political Science", s. 661.

li üzerinden açıklamış ve Türkiye gibi diğer aday ülkeler için bir takım çıkarsamalarda bulunmuştur.⁴⁰ Yine Türkiye'nin katılım sürecine odaklanan Müftüler-Baç ve McLaren ise AB genişleme kararlarının aday ülkelerin Birliğin giriş kriterlerini karşılama başarılarından ziyade, üye devletlerin siyasi tercihleri ve göreceli olarak AB politikalarını belirleme kapasitelerine göre şekillenen genişleme sürecinin yönetişiminin bir sonucu olduğunu göstermiştir.⁴¹ Yazında öne çıkan bu önemli çalışmaların katkılarının dışında, Türkiye'yi konu alan yazında, uluslararası tartışmalarda önem kazanan yönetim odaklı kuramsal ve kavramsal çerçevelerle büyük ölçüde bilimsel diyaloga girilmemiş, uluslararası yazına katkı yapma güdüsü duyulmamıştır.

Türkiye'ye adaylık statüsünün verildiği 1999'dan sonra tam üyelik perspektifinin ortaya çıkması, tam da Avrupa entegrasyonu kuramları yazınındaki üçüncü kuşağa geçiş dönemine rastlamaktadır. Bu dönemden itibaren Türkiye'yi konu alan yazında bundan önceki dönemdeki yazının özelliklerini taşıyan eserler verilmekle birlikte, üçüncü kuşak Avrupalılaştırma yazınının yankılarını da yansıtan aşağıda örnekleri verilecek olan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, Türkiye'yi konu alan yazın ile uluslararası yazın arasında belki de ilk defa ampirik odak açısından paralellikler kurulmuş olup, bu iki yazın arasında bilimsel diyalog güçlenme potansiyeline kavuşmuştur.

Türkiye'yi konu alan Avrupalılaştırma yazınının incelenmesine geçilmeden önce, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunu konu alan yazın hakkında genel olarak bir saptama yapmak yerinde olacaktır. Yukarıda değinildiği gibi, özellikle ilk iki Avrupa entegrasyonu yazını kuşağının Türkiye'yi konu alan yazında yankı bulmamasının en önemli göstergesi, Türkiye'nin daha ziyade nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir biçimde çalışılması ve böylelikle Türkiye'yi kendi teklifi ve benzersizliği içinde betimleme (*idiographic*) eğilimidir. Dolayısıyla, bu eğilim yüzünden, Türkiye'yi konu alan vaka çalışmaları uluslararası karşılaştırmalara olanak tanımayacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak, üçüncü kuşak Avrupalılaştırma kuramının Türkiye'yi konu alan yazında uygulanmaya başlanması, uluslararası karşılaştırmalara olanak tanıyacak çalışmaların mümkün olacağına dair olumlu sinyaller vermektedir.

Türkiye'yi Konu Alan Avrupalılaştırma Yazınında Kuram, Kapsam, Değişkenler, Mekanizmalar ve Araştırma Tasarımı

Türkiye'ye adaylık statüsünün verildiği 1999 Helsinki zirve kararını takip eden dönemde, AB'nin Türkiye'nin ulusal düzeyinde etkilerini inceleyen çalışmalarda büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu artışın nedenleri arasında, tam üyelik perspektifinin ortaya çıkmış olması ve Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu dönüşüm sürecinde AB'nin oynadığı rolü anlama güdüsü sayılabilir. Bu bölümde, örneklerine giderek daha sık rastlanılan çalışmaların ne ölçüde yukarıda bahsi geçen üçüncü kuşak Avrupalılaştırma yazınının ku-

⁴⁰ M.Uğur, *The European Union and Turkey: An Anchor/Credibility Dilemma*, Aldershot, Ashgate, 1999.

⁴¹ Müftüler-Baç ve McLaren (2003), "Enlargement preferences and policy making in the EU: Impacts on Turkey", *Journal of European Integration*, Cilt 25, No 1, s.17-30.

ramsal çerçevesini ve araştırma programını uyguladığı değerlendirilecektir.⁴² Değerlendirilecek bu çalışmalar uluslararası akademik topluluğa hitaben İngilizce olarak, ileri gelen yayınevleri ve bilimsel dergilerde yayınlananlardan seçilmiştir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için sosyal bilimlerde en geniş kapsamlı bibliyografik veritabanlarından biri olan *The International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)* kullanılmıştır.⁴³ Bu kategoriye giren tüm çalışmaları değerlendirmek bu ölçüde bir makale çerçevesinde mümkün olamayacağından, bu bölümde, bu çalışmaların başarılı örneklerini teşkil eden bir alt örneklem kümesinde değinilecektir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için 25 Kasım 2009 tarihinde *IBSS*'da 'Europeanisation AND Turkey' sorgulama sözcükleri girilmiş ve bu sorgulama sonucunda bilimsel dergilerde yayımlanmış makale, kitap ve kitap bölümlerinden oluşan toplam 89 kayda ulaşılmıştır. İncelenmek üzere bu 89 kaynaktan oluşturulan örneklemin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Taranan kaynakların yayın yılı açısından, üçüncü kuşak Avrupalılaştırma yazınının 1990'ların ikinci yarısından itibaren olgunlaştığı göz önünde bulundurularak, 2000 yılından Kasım 2009 tarihine kadar geçen süre içerisinde yayımlanmış eserler değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma alanı ve yayın cinsi itibarıyla, makalenin konusuna uygun olacak şekilde özellikle uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinlerini ilgilendiren tam makale ve kitap bölümleri incelenmiştir. Metin içerisinde değinilen kaynakların seçiminde ise, yukarıda ana hatları özetlenen uluslararası Avrupalılaştırma araştırma programı içerisinde temel alınan kuramsal yaklaşım, incelenen politika alanları açısından kapsam, kullanılan ara değişkenler, öne sürülmüş mekanizmalar ve benimsenen araştırma tasarımından belirli bir ölçüde de olsa yararlanan ya da bu unsurların herhangi biri ya da bir kısmıyla angaje olmuş çalışmalardan örnekler verilmiştir.

Kuramsal Yaklaşımlar

Avrupalılaştırma araştırma programında öne çıkan örnekler, yukarıda belirtildiği gibi, açık bir şekilde yeni kurumsalcı yaklaşımlara (rasyonel kurumsalcılık, tarihsel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık gibi) dayanırken, Türkiye'yi konu alan Avrupalılaştırma yazınında bu kuramsal çerçeveye genellikle atıfta bulunulmamaktadır. Aslında Türkiye'yi konu alan yazın bu bağlamda üç grupta toplanabilir. Örnekleri daha çok olan birinci gruptaki çalışmalarda "Avrupalılaştırma", kullanılan değişkenler, yöntem ve tasarımı temsil eden bir araştırma programından ziyade özellikleri açıkça tanımlanmasa da ulusal düzeyde dönüşümü, dolayısıyla AB'deki norm, politika ve kurallara benzeşme süreçlerine işaret eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Yeni kurumsalcılığın izlerini sürmenin mümkün olduğu daha dar ikinci gruptaki eserler, Avrupalılaştırma araştırma programını daha iyi yansıtmaktadır. Ancak bu ikinci grup yazında, yeni kurumsalcı kuramlarda kullanılan (ara) değişkenler

⁴² Türkiye'yi konu alan Avrupalılaştırma yazınına daha dar bir örneklem üzerinden, yöntem ve araştırma tasarımı açısından ele alan ancak bu kapsamda daha detaylı bir değerlendirme sunan bir çalışma için bkz. Tolga Bölükbaşı, Ebru Ertugal ve Saime Özçürümez, "The Impact of the EU on Turkey: Toward Streamlining Europeanisation as a Research Programme", *European Political Science*, Cilt 9, No 4, s.464-480.

⁴³ Özellikle iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji disiplinleri ve disiplinlerarası çalışmaları alanlarında yüksek kaliteli 2800'den fazla bilimsel dergi ve sayısız kitap ve kitap bölümlerini tarayan *IBSS*'de 2,5 milyondan fazla bibliyografik kayıt bulunmaktadır.

ve mekanizmalara değinilse de (bkz. aşağıda alt bölümlerindeki tartışmalar) Türkiye hakkında gözleme dayalı verilerin toplanması ve yorumlanmasında bu kuramsal çerçevelerin sunabileceği potansiyelden tam anlamıyla faydalanılmamaktadır.⁴⁴ Yukarıda belirtilen genel eğilime istisna teşkil edebilecek üçüncü grubu oluşturan birkaç çalışmada ise edinilen verilerin yorumlanması süreçlerinde yeni kurumsalcı çerçeve açıkça kullanılmaktadır.⁴⁵

Kapsam

Türkiye'yi konu alan Avrupalılaşıma yazınının kapsamı incelendiğinde, yoğun olarak uluslararası ilişkiler disiplini temsilcileri tarafından çalışılacağı konu olan dış ilişkiler ve dış politika alanlarının öne çıktığı gözlemlenmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla, uluslararası üçüncü kuşak yazınında karşılaştırmalı siyaset disiplinine belirgin bir kayış gözlenirken, Türkiye'yi konu alan yazında, uluslararası ilişkiler disiplininin önemini büyük ölçüde sürdürmekte olduğu söylenebilir. Bu genel eğilime paralel olarak, Türkiye'yi konu alan yazında karşılaştırmalı siyaset disiplini kapsamına giren çalışmalara önemli ölçüde yer verilmiştir. Bu kapsamda, özellikle demokratik reformlar ve insan hakları çalışılmıştır.⁴⁷ Daha az sayıda olmakla beraber yapılan çalışmalarda çevre politikaları⁴⁸ ve idari reform⁴⁹ gibi alanlar da göze çarpmaktadır.

⁴⁴ Mustafa Aydın ve Sinem Açıkmeşe, “*Europeanisation through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy*”, K. Ifantis ve S. Verney (der.), *Turkey's Road to European Union Membership: National Identity and Political Change*, New York, Routledge, 2009, s.49-60; Bahar Rumelili, “*Civil Society and the Europeanization of Greek-Turkish Cooperation*”, *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, 2005, s.45-56.

⁴⁵ Natalie Tocci, “The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU Potential through the Political Management of Contractual Relations”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 46, No 4, 2008, s.875-897; Dilek Unalan ve Richard Cowell, “Adoption of the EU SEA Directive in Turkey”, *Environmental Impact Assessment Review*, No 29, 2009, s.243-251.

⁴⁶ Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, “Between Europeanisation and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, *Turkish Studies*, Cilt 10, No 1, 2009, s.7-24; Atilla Eralp, “The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship”, *New Perspectives on Turkey*, Cilt 40, 2009, s.149-170; Rumelili, “Civil Society”, s.45-56; Aydın ve Açıkmeşe “Europeanisation through”; Tarık Oğuzlu, “Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Cilt 9, No 1, 2008, s.3-20; Kıvanç Ulusoy ve Susannah Verney, “The Europeanization of Turkey and its Impact on the Cyprus Problem”, K. Ifantis ve S. Verney (der.), *Turkey's Road to European Union Membership: National Identity and Political Change*, New York, Routledge, 2009, s.109-125.

⁴⁷ Meltem Müftüler-Baç, “Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union”, *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, 2005, s.17-31; Hakan Samur, “Turkey's Europeanisation Process and the Return of the Syrians”, *Turkish Studies*, Cilt 10, No 3, 2009, s.327-340; Ioannis N. Grigoriadis, “On the Europeanisation of Minority Rights Protection: Comparing the Cases of Greece and Turkey”, *Mediterranean Politics*, Cilt 13, No 1, 2008, s.23-41; Natalie Tocci, “The Europeanization of Turkey's Kurdish Question”, J. Joseph (der.), *Turkey and the European Union: Internal Dynamics and External Challenges*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.122-137 ve “The EU and Conflict Resolution”.

⁴⁸ Ashihan A. Çelenk, “*Europeanisation and Administrative Reform: The Case of Turkey*”, *Mediterranean Politics*, Cilt 14, No 1, 2009, s.41-60; Unalan ve Cowell, “Adoption of the EU”.

⁴⁹ Çelenk, “*Europeanisation*”.

Ara Değişkenler

Türkiye'yi konu alan yazın ara değişkenlerin saptanması ve kullanımı açısından üç grupta toplanabilir. Bu gruplandırma aslında yukarıda da bahsedilen kuramsal çerçeve esas alınarak yapılan gruplandırmaya tekabül etmektedir. Yazının çoğunluğunu oluşturan birinci grupta yeni kurumsalcılık kuramının işaret ettiği (Tablo 1'de de örnekleri verilen) ara değişkenlere yer vermeyen çalışmalar yer almaktadır. Bu eksikliğin temel nedeni bu gruptaki çalışmaların Avrupalılaştırma araştırma programını teşkil eden değişkenler, yöntem ve tasarımıdan bağımsız bir biçimde ortaya konulmuş olmalarıdır. Bu çalışmaların dış ilişkiler ve dış politika alanlarına odaklanan örneklerinin yeni kurumsalcılığın hâkim olduğu karşılaştırmalı siyaset disiplininin ziyade uluslararası ilişkiler disiplininin kavram ve kuramlarından beslenmiş olmaları da ara değişkenlerin kullanılmamasının bir başka nedenidir.

Daha dar bir örnekleme teşkil eden ikinci grup eserlerde ise yeni kurumsalcılığın izleri görülmekte, ancak bu kuramsal çerçevenin dayandığı ara değişkenler açıkça takip edilememektedir. Bu çalışmalarda ara değişken rolü oynadığı düşünülebilecek bir grup etmen öne çıkmaktadır. Bu etmenler arasında mevcut ulusal yapılar,⁵⁰ zaman(lama),⁵¹ sivil-asker ilişkileri, tarihten gelen dış politika sorunları⁵² ve iç güvenlik düzeyi,⁵³ gibi AB'nin ulusal düzeyde etkisini bir ölçüde şekillendirebilecek etmenler yer almaktadır.

En dar grubu oluşturan üçüncü grup çalışmaların özelliği ise Avrupalılaştırma araştırma programını açık bir şekilde benimsemiş olmaları ve dolayısıyla bu araştırma programında öne çıkan ara değişkenleri kullanıyor olmalarıdır. Bu çalışmalarda saptanan ara değişkenler arasında AB ve Türkiye arasındaki sözleşme ilişkisinin değeri, güvenilirliği ve siyasi yönetimi,⁵⁴ ulusal düzeydeki aktörler ve kurumlar arasındaki etkileşim,⁵⁵ tercihler, söylemler ve eylemlerin söylemler aracılığıyla meşrulaştırılmaları,⁵⁶ tarihsel ve siyasi bağlam, bürokrasinin merkezîyetçi ve politize olmuş doğası, sivil toplumun kısıtlı kapasitesi ve iktisadi kalkınma hedefinin siyasi baskınlığı⁵⁷ yer almaktadır.

Mekanizmalar

Ara değişkenlerin AB'den kaynaklanan baskıları nasıl şekillendirdiklerini değerlendirmek üzere Avrupalılaştırma yazınının incelediği mekanizmaların kullanımı açısından da Türkiye'yi konu alan yazın üç grupta toplanabilir. Avrupalılaştırma araştırma programını kullanmayan ve incelenen çalışmaların en geniş örneklemini teşkil eden birinci grupta,

⁵⁰ Ibid; Grigoriadis, "On the Europeanisation".

⁵¹ Eralp, "The Role of Temporality".

⁵² Aydın ve Açıkmeşe, "Europeanisation through".

⁵³ Samur, "Turkey's Europeanisation".

⁵⁴ Tocci, "The EU and Conflict".

⁵⁵ Dilek Unalan, "An Analytical Framework for Policy Transfer in the EU Context", *Policy and Politics*, Cilt 37, No 3, 2009, s.439-452.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Unalan ve Cowell, "Adoption of the EU".

yukarıda Tablo 2'de belirtilen üç ana mekanizma türünün (pozitif, negatif, çerçeveleme) örneklerine değinilmemektedir.

Yeni kurumsalcılığın izleri görülen ve daha dar bir örnekleme teşkil eden ikinci grup eserlerde ise Avrupalılaşıma mekanizma türlerine değinilmekte, ancak çalışmalarında bu mekanizmaların işleyiş şekilleri açıkça gösterilmeden, işlevlerini yerine getirdikleri varsayılmaktadır. Bu çerçevede, yazında AB'nin sağlamış olduğu mali destek⁵⁸ ulusal fırsat yapılarında değişime yol açtığı için negatif entegrasyona; AB'nin meşruiyet kaynağı olarak işleme⁵⁹ ulusal aktörlerin hem fikir sistemlerinin hem de fırsat yapılarının değişimine yol açmasıyla çerçeveleme ve/veya negatif entegrasyona; AB'nin üyelik için şart koştuğu koşulluluklar⁶⁰ kurumsal uyuma yol açtığı için pozitif entegrasyona örnek teşkil edebilir.

Avrupalılaşıma araştırma programını benimsemiş olan ve en dar grubu oluşturan üçüncü grup çalışmalar ise Avrupalılaşıma mekanizmalarını açık bir şekilde kullanmaktadır. Bu açıdan daha gelişmiş yazında öne çıkan örnekler şöyle sıralanabilir: farklı koşulluk türleriyle kurumsal değişime yol açtığı için⁶¹ pozitif entegrasyon; yükümlülüğe dayalı politika transferi yoluyla kurumsal uyuma yol açtığı için⁶² pozitif entegrasyon; AB koşullarına zorunlu uyumun kurumsal uyuma yol açtığı için⁶³ pozitif entegrasyon; politika öğrenme süreçlerinin ulusal aktörlerin fikir sistemlerinin değişimine yol açtığı için⁶⁴ çerçeveleme entegrasyonu; politika öğrenme süreçleri yeterince işlemediği için⁶⁵ çerçeveleme entegrasyonu mekanizmasının işlevselleşmemesi; koşulluluğun güvenilirliğinin "sallantıda" olduğu için⁶⁶ pozitif entegrasyon mekanizmasının zayıf kalması; sosyal öğrenmenin sınırlılıkları yüzünden⁶⁷ çerçeveleme entegrasyon mekanizmasının işleyememesi.

Araştırma Tasarımı

Avrupalılaşıma yazınına hâkim olan araştırma tasarımları açısından Türkiye'yi konu alan yazını iki grupta değerlendirmek mümkündür. Büyük çoğunluğu oluşturan birinci grupta Avrupalılaşıma araştırma programını kullanmayan çalışmaların doğal olarak ne yukarıdan-aşağı ne de aşağıdan yukarı araştırma tasarımını kullanmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu grupta yer alan çalışmalarda, araştırma tasarımı hakkında bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Avrupalılaşıma araştırma programına dayanan daha dar ikinci grup çalışmalarda ise araştırma tasarımı açısından yukarıdan aşağı tasarım örneklerinin sergilendiği gözlem-

⁵⁸ Rumelili, "Civil Society".

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Samur, "Turkey's Europeanisation"; Müftüler-Baç, "Turkey's Political Reforms".

⁶¹ Aydın ve Açıkmeşe, "Europeanisation through".

⁶² Unalan, "An Analytical".

⁶³ Unalan ve Cowell, "Adoption of the EU".

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Çelenk, "Europeanisation"; Grigoriadis, "On the Europeanisation".

⁶⁶ Tocci, "The EU and Conflict".

⁶⁷ Ibid.

lenmektedir. Ancak bu gruptaki örneklerin hemen hemen hiçbirinde kullanılan araştırma tasarımı açıkça tartışılmamıştır. Bu çalışmaların birçoğunda, yukarıdan aşağı tasarımların doğası gereği, AB ile Türkiye arasında ilişkinin sadece koşulluluk odaklı, hiyerarşik ve zorlayıcı boyutu göz önünde bulundurulduğundan, ulusal düzeyde gözlemlenen her dönüşümün sebebinin, işlevselci bir mantıkla kurgulandığında, AB'den kaynaklandığını varsayma tehlikesi ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, uluslararası Avrupalılaştırma yazınında gözlemlenen ve yukarıda da bahsi geçen aşağıdan yukarı tasarım örneklerinin çoğalmasıyla ikinci safhaya geçiş, henüz Türkiye'yi konu alan yazında gerçekleşmemiştir.

Türkiye'yi Konu Alan Avrupalılaştırma Yazınına Yeniden Düşünmek

Avrupa entegrasyonu yazınına evrimi incelendiğinde, AB'nin değişen niteliğini daha iyi açıklamak için incelenen ampirik odak ve dayanan kuram, kavram ve yöntemsel araçların giderek yetersizleşmesiyle uluslararası ilişkiler disiplininin karşılaştırmalı siyaset disiplinine yönelmenin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Avrupa entegrasyon kuramları, bu gereksinimi karşılamak için, karşılaştırmalı siyaset disiplininin beslenen ve giderek kendine özgü ara değişkenler, mekanizmalar ve araştırma tasarımından oluşan bir araştırma programı haline gelen Avrupalılaştırma kuramları etrafında pekişmiştir. Ancak bu çalışmanın bulgularına göre, Türkiye'yi konu alan Avrupa entegrasyonu çalışmalarının bu kuramsal ve yöntemsel evrimden yeterince beslenmediği ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye örneğinin geleneksel olarak nevi şahsına münhasır ve idiyografik bir biçimde çalışılması sonucunda elde edilen bulgular, diğer aday ve üye ülkelerde edinilen bulgularla karşılaştırma yapılabilmesine imkân tanımamaktadır. Bu durumda ulusal politika yapımına sağlıklı girdiler sağlanamamakta ve uluslararası bilimsel yazına katkıda bulunmakta sınırlı kalınmaktadır. Türkiye'yi konu alan Avrupalılaştırma yazınıyla diğer siyaset bilimi alanlarını karşılaştırmak gerekirse, bu sınırlılıkların daha geniş anlamda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarını da içerebilecek nitelikte bir genel durumu temsil ettiği düşünülebilir. Örneğin, Türkiye örneğinin geleneksel olarak nevi şahsına münhasır ve idiyografik bir biçimde çalışılması Karşılaştırmalı Siyaset alt disiplini için de geçerli bir gözlemdir. Dolayısıyla bu çalışmada amaçlandığı gibi, diğer alt disiplin ya da yazınlarda bu sınırlılıkların kökenlerinin ve sonuçlarının ortaya konulması ve bu duruma çözüm önerilerinin geliştirilmesi gelecekte yapılacak çalışmalara son derece faydalı olacaktır. Buna paralel olarak, ileride yapılacak çalışmalar aracılığıyla Türkiye'ye benzer kategorilerde yer alabilecek ülkelerde (Güney Avrupa, Orta ve Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri) Avrupalılaştırma araştırma programının gelişmişlik düzeyini incelemek, Türkiye'yi konu alan yazını bir karşılaştırmalı perspektife oturtmaya imkân verebilecek, bu sınırlılıkların ne ölçüde Türkiye'yi konu alan yazına has olduğunu ortaya koymak bakımından yararlı olacaktır.

Bu sorunları gidermenin bir yolu, makalede de işaret edildiği gibi Avrupalılaştırma araştırma programının kullanımınıdır. Yukarıdaki analizin ortaya koyduğu bu yöndeki çalışmalar, sayıları az da olsa, Türkiye'yi konu alan yazının geleceği için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu çalışmalarda Avrupalılaştırma yazınına sunduğu en yeni imkânlardan da yararlanılmalıdır. Örneğin, bu yazının en son yeniliklerinden olan "aşağıdan-yukarı" yaklaşım Türkiye'yi konu alan yazına bir dizi katkı sağlayabilir. İlk ola-

rak, ortaya konulan bağımsız ve bağımlı değişkenleri birbirlerine bağlayan neden-sonuç ilişkileri incelenerek, AB'nin rolünü olduğundan daha büyük veya daha kapsamlı algılama tehlikesi ortadan kalkar. İkinci olarak, ortaya konulan neden-sonuç ilişkileri yukarıda bahsedilen mekanizmaların (pozitif entegrasyon, negatif entegrasyon, çerçeveleme entegrasyonu, iletişimsel akılçılık ve benzeme) hangi koşullar altında işlediklerinin saptanabilmesini sağlayacaktır. Üçüncü olarak, ortaya konulan neden-sonuç ilişkilerinde AB dışındaki etmenler rol oynuyor ise bunların ampirik olarak ayrıştırılmasını mümkün kılacak ve ulusal düzeydeki değişimi açıklamakta kavramsal ve kuramsal katkılar sağlayacaktır. Bir başka deyişle, yapılacak çalışmalarda aşağıdan yukarı araştırma tasarımının uygulanması halinde Türkiye'de son yıllarda meydana gelen dönüşüm süreçlerinde AB'nin gerçekten oynamış olduğu rol diğer ulusal etmen ve küreselleşme ve uluslararası kurumlar gibi başka dış etmenlerin oynadıkları rollerden arındırılmış olarak ortaya konulabilecektir.

Avrupalılaştırma araştırma programının kullanımının yukarıda belirtilen sorunları gidermeye yapacağı diğer bir katkı ise uluslararası karşılaştırmalara (Türkiye'nin diğer aday ve üye ülkelerle) olanak sağlamasıdır. AB'ye üye ülkelerin yanında Türkiye gibi AB'ye aday ülkelerde aynı araştırma programı içerisinde gerçekleştirilmiş, aynı kavramsal ve yöntemsel dilden konuşan bilimsel çalışmalar yapmak aracılığıyla AB'nin üye ve aday ülkelerin üzerindeki farklı etkilerinin karşılaştırılması olanağı elde edilecek ve bu yolla daha geliştirilebilecek bir AB etkisi kümesi saptanabilecektir. Elde edilecek bu 'tam küme' aracılığıyla hangi koşullarda ne tür etkilerin ortaya çıkabileceği daha hassasiyetle kestirilebilecektir.

Kaynakça

- Aydın, M. ve Sinem Açıkmeşe, "Europeanisation through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy", K. Ifantis ve S. Verney (der.), *Turkey's Road to European Union Membership: National Identity and Political Change*, New York, Routledge, 2009, s.49-60.
- Ian Bache, *Europeanization and Multilevel Governance: Cohesion Policy in the European Union and Britain*, Oxford, Rowman & Littlefield, 2007.
- Bölükbaşı, T., E. Ertugal, ve S. Özçürümez, "The Impact of the EU on Turkey: Toward Streamlining Europeanisation as a Research Programme", *European Political Science*, Cilt 9, No 4, s.464-480.
- Börzel, T. ve T.Risse, "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.57-83.
- Börzel, T. ve T.Risse, "Europeanization: The Domestic Impact of European Union Politics", K. E. Jorgensen, M. A. Pollack ve B. Rosamond (der.) *Handbook of European Union Politics*, London, Sage, 2007, s.483-504.
- Börzel, T. ve T.Risse, "The Transformative Power of Europe", *KFG Working Paper*, No. 1, 2009, <http://www.transformeurope.eu>.
- Brusis, M., "Between EU Requirements, Competitive Politics and National Traditions: Re-creating Regions in the Accession Countries of Central and Eastern Europe", *Governance*, Cilt 15, No 4, 2002, s.531-559
- Bulmer, S., "Theorizing Europeanization", P. Graziano ve M. Vink (der.), *Europeanization: New Research Agendas*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007, s.46-58.
- Caporaso, J. "The Three Worlds of Regional Integration Theory", P. Graziano ve M. Vink (der.), *Europeanization: New Research Agendas*, Londra, Palgrave, 2007, s.23-34.
- Çelenk, A. A., "Europeanisation and Administrative Reform: The Case of Turkey", *Mediterranean Politics*, Cilt 14, No 1, 2009, s.41-60.
- Checkel, J., "Why Comply? Social Learning and European Identity Change", *International Organization*, Cilt 55, No 3, 2001, s.553-588
- Cowles, M. G., J.Caporaso ve T. Risse (der.), *Transforming Europe: Europeanisation and Domestic Change*, New York, Cornell University Press, 2001.
- Deutsch, K. W., *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, New York, Free Press of Glencoe, 1963.
- Eralp, A., "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship", *New Perspectives on Turkey*, No 40, 2009, s.149-170
- Exadaktylos, T. ve C. M. Radaelli, "Research Design in European Studies: The Case of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 47, No 3, 2009, s.507-530
- Featherstone, K. ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Finnemore, M. ve K.Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, Cilt 52, No 4, 1998, s.887-917
- Goetz, K. H., "European Integration and National Executives: A Cause in Search of an Effect", K. Goetz ve S. Hix (der.), *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems*, Londra, Frank Cass, 2001, s.211-231.
- Grigoriadis, I. N., "On the Europeanisation of Minority Rights Protection: Comparing the Cases of Greece and Turkey", *Mediterranean Politics*, Cilt 13, No 1, 2008, s.23-41
- Haas, E. B., *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-57*, Stanford, Stanford University Press, 1958.
- Hall, P. A. ve R. C. R. Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Cilt 44, No 4, 1996, s.936-957

- Haverland, M., "Does the EU Cause Domestic Developments? Improving Case Selection in Europeanisation Research", *West European Politics*, Cilt 29, No 1, 2006, s.134-146
- Heritier, A. et al (der.), *Differential Europe. The European Union Impact on National Policymaking*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2001.
- Hoffmann, S., "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe", *Daedalus*, No 95, 1966, s.862-915
- Jachtenfuchs, M. "Theoretical Approaches to European Governance", *European Law Journal*, Cilt 1, No 2, 1995, s.115-133
- Jachtenfuchs, M. ve B.Kohler-Koch, "Governance and Institutional Development", A. Wiener ve T. Diez (der.), *European Integration Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2004, s.97-115.
- Jacoby, W., "Inspiration, Coalition, and Substitution-External Influences on Postcommunist Transformations", *World Politics*, Cilt 58, No 4, 2006, s.623-651
- Kahraman, S. E., "Rethinking Turkey-European Union Relations in the Light of Enlargement", *Turkish Studies*, Cilt 1, No 1, 2000, s.1-20
- Kelley, J., "International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions", *International Organization*, Cilt 58, No 3, 2004, s.425-457
- Knill, C. ve D.Lehmkuhl, "How Europe Matters: Different Mechanisms of Europeanisation", *European Integration Online Papers (EIoP)*, Cilt 3, No 7, 1999.
- Ladrech, R., "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 32, No 1, 1994, s.69-88
- Loughlin, J., "The 'Transformation' of Governance: New Directions in Policy and Politics", *Australian Journal of Politics and History*, Cilt 50, No 1, 2004, s.8-22.
- March, J. G. ve P.Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basics of Politics*, New York, The Free Press, 1989.
- Marks, G., L.Hooghe, ve K.Blank, "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, No 3, 1996, s.341-378
- Moravcsik, A., "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 31, No 4, 1993, s.473-524
- Mitrany, D., *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1943.
- Müftüler-Baç, M., "Turkish Political Science and European Integration", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, No 4, 2003, s.655-663
- Müftüler-Baç, M., "Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union", *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, 2005, s.16-30
- Oğuzlu, T., "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?", *Turkish Studies*, Cilt 9, No 1, 2008, s.3-20
- Olsen, J., "The Many Faces of Europeanisation", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 5, 2002, s.921-952
- Öniş, Z. ve S.Yılmaz, "Between Europeanisation and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", *Turkish Studies*, Cilt 10, No 1, 2009, s.1-15
- Pierson, P., *Politics in Time*, Princeton, Princeton University Press, 2004.
- Quaglia, L. ve C. M. Radaelli, "Italian Politics and the European Union: A Tale of Two Research Designs", *West European Politics*, Cilt 30, No 4, 2007, s.924-943
- Radaelli, C. M., "The Europeanisation of Public Policy", K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.27-56.

- Radaelli, C. M., "Europeanisation: Solution or Problem", M. Cini ve A. K. Bourne (der.), *Advances in European Union Studies*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.56-76.
- Risse-Kapen, T., "Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, No 1, 1996, s.53-80
- Rumelili, B., "Civil Society and the Europeanization of Greek-Turkish Cooperation", *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, 2005, s.45-56
- Samur, H., "Turkey's Europeanisation Process and the Return of the Syrians", *Turkish Studies*, Cilt 10, No 3, 2009, s.327-340
- Schimmelfennig, F. ve U.Sedelmeier, "Candidate Countries and Conditionality", P. Graziano ve M. P. Vink (der.), *Europeanisation: New Research Agendas*, Basingstoke, Palgrave, 2007.
- Schimmelfennig, F. ve U. Sedelmeier (der.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca ve Londra, Cornell University Press, 2005.
- Schimmelfennig, F., S.Engert ve H.Knobel, "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 41, No 3, 2003, s.495-518
- Thelen, K., "Historical Institutionalism in Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, No 2, 1999, s.369-404
- Tocci, N., "The Europeanization of Turkey's Kurdish Question", J. Joseph (der.), *Turkey and the European Union: Internal Dynamics and External Challenges*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.122-137.
- Tocci, N., "The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU Potential through the Political Management of Contractual Relations", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 46, No 4, 2008, s.875-897
- Ugur, M., *The European Union and Turkey: an Anchor/Credibility Dilemma*, Aldershot, Ashgate, 1999.
- K.Ulusoy ve S. Verney, "The Europeanization of Turkey and its Impact on the Cyprus Problem", K. Ifantis ve S. Verney (der.), *Turkey's Road to European Union Membership: National Identity and Political Change*, New York, Routledge, 2009, s.129-125.
- Unalan, D., "An Analytical Framework for Policy Transfer in the EU Context", *Policy and Politics*, Cilt 37, No 3, 2009, s.439-452
- Unalan, D. ve Cowell, R., "Adoption of the EU SEA Directive in Turkey", *Environmental Impact Assessment Review*, No 29, 2009, s.243-251

Summary

The study focuses on the interaction between the Europeanization research program and those works which study Turkey. It aims to identify the limits of this interaction, to investigate the conceptual, theoretical and methodological origins of these limits and to point to ways to overcome these. The first generation of research on European integration originated from the international relations discipline through the development of classical integration theories. The second generation of European integration research, which drew heavily on the theories and the methodology of the discipline of comparative politics, analyzed European Union (EU) governance as a multi-actor and multi-level polity. Both of these generations of scholarly work have identified the EU as the dependent variable. The third generation of research, dubbed as the Europeanization research program, however, analyzes the EU as the independent variable focusing on the transformative impact of the EU level on the member state level. This evolution also reflects the transformation of the EU itself in the course of the 1990s by increasingly focusing on the EU as a polity in the making.

The literature on Turkey and its relations with the European Community (EC) and later on the EU followed a different course, however. Most of the earlier works that focused on EC-Turkey relations highlighted the fluctuations in the precarious but enduring interaction between the two sides. These works were anchored mainly in the disciplines of international relations, law and economics. In the 1990s the gap between the general literature on European integration and the literature focusing on Turkey began to widen. While the second generation of European integration studies focused on multiple levels of governance within a diversified set of actors across the EU, the literature addressing Turkey's relations with the EU emphasized only the consequences of the Customs Union, completed by 1996, between Turkey and the EU. In doing so, however, this literature took virtually no notice of the second generation's conceptual, theoretical and methodological innovations. In the 2000s a new line of research dubbed as Europeanization, became a popular conceptual tool dominating both bodies of literature on EU integration and Turkey's relations with the EU. However, a closer review of the literature on Turkey reveals that these studies under-utilize the theoretical, conceptual and methodological advances of the general Europeanization literature. This article argues that the incongruence between the two literatures may be overcome through a more effective dialogue between the Europeanization research program and the studies on Turkey. It develops this argument in six parts. After an introduction summarizing the objectives of the study, the second part reviews how European integration studies evolved from the first generation of classical integration theories to the second generation (conceived within the comparative political approaches) and on to the third generation focusing on the impact of the EU on member states and accession countries. The third part summarizes the theoretical underpinnings, the intervening variables, the mechanisms through which the EU plays a role in transformation, and the research design used in the general Europeanization research program. Turning to the literature on Turkey, the fourth part shows how the studies on European integration focusing on Turkey failed to interact with the second generation literature on European integration. The fifth part analyzes the relationship between the third generation Europeanization research program and studies on Turkey by emphasizing the gaps therein in terms of theoretical approaches, scope, intervening variables, mechanisms and research design. The sixth part discusses the route scholarly works on Turkey may take in order to exploit the full theoretical, conceptual and methodological potentials of Europeanization research program. The article concludes with the following suggestions. First, studies on Turkey may benefit from comparative research which will help scholars overcome the idiographic nature of works on Turkey. Second, the Europeanization literature in Turkey may learn from the case studies conducted on Southern, Central and Eastern Europe. Generating a comparative research program for studying Turkey can be realized by premising on the conceptual and methodological toolkit of the Europeanization research program such as the causal mechanisms identified in Europeanization (positive integration, negative integration, framing integration, communicative rationality and isomorphism) and the 'bottom-up' approach to research design. Such advances in the Europeanization literature on Turkey will allow studying the exclusive impact of the EU on the processes of transformation in Turkey by isolating the EU's transformative role from the impact of domestic dynamics in Turkey (such as the impact of economic crises) and international factors (such as the role of globalization and international organizations) in bringing about change.